

VITO MARTIĆ
DNEVNIK

Urednik
Zoran Kolundžija

VITO MARTIĆ

DNEVNIK

Prometej
Novi Sad

*Kada jednom mlada i lepa duša upozna one čari
večne i svete tuge, nikada je kasnije u životu neće
zameniti za druga zadovoljstva.*

Zli Dusi, Fjodor Mihailovič Dostojevski

PRVO POGLAVLJE

Kako je sve ovo nestvarno, pomislih dok drhtavom rukom otvorih vrata sobe. Čujem samo svoj težak korak kako odzvanja u tišini. Osjetim ustajao vazduh i ljepljive prste. Odškrinem prozor i snop blage svjetlosti uđe i obasja Milkinu sliku na zidu. Kasni jesenji dan se približavao kraju. Ulica je bila tiha a svijet začutao. Ni zvuka ni glasa.

Samo se povremeno čuo pisak nekog djeteta kô posljednji znak života u ovoj tmuni, a onda se i on ugasio izdvojen i strašan kakav je i došao. Niz ulicu su se valjali požutjeli listovi breze i poigrali na vjetru. Okrenem se i ponovo pogledam u sliku.

Kako je bila mlada i lijepa moja majka, i obuze me neka sjeta.

Dobro, jest malo uljepšana na slici, takvi su bili fotografski trikovi u to vrijeme, čak joj je i majstor Salih dodao bisernu ogrlicu oko vrata, pričala mi jednom. Na sobnoj rasvjeti jasno vidim neobično sjajne oči, svježinu koju samo mladost daje, pune sočne usne, jagodice i vrat u jednoj skladnoj liniji, uslikano kod fotografa Derviševića čije je ime stajalo na dnu slike ispod sasušenog naslova od crne tinte „Foto Luna – Gornja Tuzla“.

U sobi je sve bilo na svom mjestu, znači oni iz komu-

ne još nisu dolazili. Na malom stolu sam ugledao domine koje sam joj donio sa Kube. Bile su uredno složene u kutijicu na kojoj je pisalo – *Hasta la victoria siempre*.¹ Sjedenem na istrošenu, drvenu fotelju kupljenu u izbjegličkom kampu u Luleu. Zažmirim i razmišljam gdje ovo sve vodi. Sa zida skoro nečujno otkucava veliki sat.

Bojim se besmisla.

Odbijam strah od sebe i u slabosti prizivam Spasitelja. I učini mi se u momentu da nema nigdje nikoga i da nikada i nije postojalo ništa. Samo gluva i teška tišina bez svjedoka i ja.

Ustanem i u kuhinji nađem neku pljosku, vidim domaća rakija. Vratim se nazad, kontam u sebi baš mi je to trebalo. I dok sam sipao u čašu, na stolu pored domina ugledah svesku sa debelim crnim koricama i sjetih se da je moja majka uvijek nešto bilježila. Otpijem dobar gutljaj, i počeh da listam. Već na unutrašnjoj strani korice ugledah nešto što me nasmija od srca. Iskrivljenim ćiriličnim slovima, koja su bila nakrivljena udesno, skoro svi ljevaci tako pišu, i onda se spuštala nadole, pisalo je.

Moj otac je rođen 1887. godine i zvao se Risto.

Moja majka Milica je rođena 1901. godine.

I onda ono što me nasmija: *Njihova ćerka Milka (pa to ona za sebe tako) se rodila 1935. i pričali su mi mnogi da je te godine šljiva rodila kô nikad.*

Ja se već otkravio, a i rakija čini svoje. Nastavim.

Kako kaže moja majka:

28. 11. 1996. –Moga unuka Nikolu svrbile oči, kaže on da

1 Špan.: Do konačne pobjede. (Prim. aut.)

je od polena, a snijeg odavno napadao. Garant se nije umio.

Mart 1997. – Var gâr du?²

Pa onda.

1997. – Zvati Božicu, a poslije čestitati Bajram Safiji i Sadeći. Upaliti svijeću za Behku.

20. 10. 1998. – Primila danas penziju i poslala pare Darku za doktora, a Zehri dvesto maraka nek zna da je nisam zaboravila i da smo uvijek bili dobre komšije.

24. 3. 1999. – Prva bomba pala na Beograd. Uhvatila me neka tjeskoba ne mogu dahnut, a mislila sam da je prošlo.

23. 5. 2000. – Milija poslala poruku Ljilji i napisala: „Dragi moji sve smo bliže. Doći će i Anđa. Ručak kod mene. Ja sam Ljilji rekla da nema na svijetu da se tri jetrve tako vole kao nas tri.“

20. 7. 2004. – Gledala emisiju o Ivi Andriću. Niko bolje ne pozna ljudsku dušu od njega. Ovo sam našla u njegovoj knjizi koju nikad ne zatvaram. Kaže on: „Raznoliki su i mnogi bolovi koji zadešavaju ljude na ovoj zemlji gdje se ljepšom dušom dublje jeca, ali kog je samo jedan od ovih istinskih velikih bolova zadesio, brat je moj i prijatelj.“

I tako redom prolazeći kroz prostor i vrijeme i događaje bitne i manje bitne, shvatio sam šta je to bio njen odabir.

Njen put.

Kao da je vidim ispred Ahmedovog kioska kako ona, Mirjanićka i baba Dana polaze u šetnju. Divio sam se i Milki i tim otmjenim staricama rođenim u nekoj zabiti u onoj Jugoslaviji, kako neprimjetno i nečujno plove kroz ovaj život bez trunke zlobe i zla u ovom smutnom svijetu.

2 Šved.: Gdje ideš? (Prim. aut.)

Nose svoju muku i starost uspravno i sa osjećanjem neke Božanske lakoće.

Stavila kupus u bure i kiselila. Stalo deset velikih glavica i četiri polovke. Bure jedva zatvorila i stavila kamen odozgo.

Pa ide dalje.

Ruski pilot Gagarin rođen je 1934 a letio u kosmos kao prvi čovjek 1961. Poginuo je 1968. godine. Ovo je napisano u ovaj blok 12. 4. 2004. a bilo je i na televiziji.

Provirim kroz prozor. Svjetluca inje na travi i granama, mraz počeo da bije. Sivo ogoljelo drveće stoji u mraku kao putokaz strancu. Mislim kako je velik i nesaznatljiv svijet. Huknem u prozorsko okno i napravim krug. Na njemu napišem Sarajevo.

Pa onda Beograd.

DRUGO POGLAVLJE

Nedostaje mi Brdo. Naravno i ono Sarajevo. Ali ne kao Brdo. Koševsko Brdo. Čak i onaj desetboj kad kreneš s parama iz kuće u kupovinu. Desno ka samoposluzi te čekaju na prvoj stanici Tarzo i mucavi Dule, a lijevo ka Osmanovom granapu Pirgo i Deba. Pa ako ih prođeš, ispred prodavnice te čeka već akademija. Morao si imati diverzantsku obuku da doneseš kući hljeb, mlijeko i kusur.

„Ajmo sinovac skočider triput“, govorili bi kad bi nahvatali nekog neopreznog gerilca. Onaj bi jadnik izvrtao džepove, skidao patike i vapio.

„Nemoj bolan ubiće me kući kad dođem.“

Ali džaba. Tu kuknjava nije pomagala. Jedino bi kod Daltona, bila to braća Kauklije, prošla fora ako si znao geografiju.

„Koji je glavni grad Zimbabvea? Ajde brzo, inače ti je i šljaga pride.“

„Harare“, grunuo bi uhvaćeni.

„Vidi i ovaj zna“, cikno bi Meho Dalton puštajući uhvaćenog srećkovića. „Mamicu im njihovu, al' su se zbirikali. Suade mi moram preć' na istoriju.“

Ali nije svima bilo tako bezazleno i bajkovito. Sjećam se kad je Fake došao na dopust iz zloglasne Zenice. Go-

reg zatvora u Jugi nije bilo. Kakva crna Lepoglava i Goli otok. A on bio lafac, isti Stiv Mek Kvin. I djevojke su ga volile iako je bio razbojnik. Mi ga dočekali kô narodnog heroja. Bilo ljetno večer, posjedali na zid pored parka, i on uzeo gitaru, valjda naučio da svira u zatvoru. Onako ljevoruk okrenu je naopačke i počeo da veze, malo Bitlse, malo Stounse. Čudno nam sve to, ali lijepo. Zaboravili odakle je došao. Jedna od naših ljepotica, Branka, gleda u njega i ne trepće. A on sav izvajan kô Apolon, trepere mu mišići ispod tijesne majice od rada u livnici i na čuvenoj kuki. Znao sam neke koji su se polili kiselinom, kao moj komšija Lule, samo da ne ide u cinčaonu.

Bilo je razbojnika gore na Brdu, ali meni se sve činilo da su oni bili bolji od glasa koji ih je pratio. Pa taj isti Lule je jednom spasio moju rodicu Nadicu da je ne siluju kad se vraćala kasno iz kina *Prvi maj* sa još jednom drugaricom. Vidio je dvojicu kako ih prate u mraku i pokušavaju da odvuku u grmlje iza stare ciglane. Tu ih je presreo i pretuko ali je prije toga jednog od njih ubo „skakavcem“ u rame.

I nisu svi imali tu sreću kao Fake koji je nakon izlaska iz zatvora oženio Branku i odveo je u Belgiju. Nikad više ništa nisam čuo o njima. I da spomenem Almu, najveću Brankinu konkurenciju, ponos Koševskog brda. Kada ona prođe ulicom svi bismo krivili vratove, naročito mi klinci nadžidžani pred Cickovom piljarom.

Korača ženstveno na visokim štiklama, imaš osjećaj da puca beton pod njom. Sa svakim korakom tresu joj se grudi ispod tanke bluze.

„Uuuuh sunce ti jebem“, zapomagali bismo nemoćno u želji da nam udjeli makar jedan pogled.

„Evo banane Almice, kuća časti“, uzdiše Mićko Nosonja iza pulta.

„Elhamdulillah“³, dodaje Ragib dok vaga krompir jednoj ženi.

„Vaka još ne prođe Sarajevom.“

Fali mi onaj smog i magluština, i lavež pasa lotalica u zimske dane koji se miješao sa glasnom muzikom iz Raco-ve kafane, dok sam ispod debelog baba Marijinog jorgana piljio u plafon i govorio sam sebi: „Postaću neko“.

Mnogi su tako mislili. Kažu da sam kao mali jeo loptu. Pa nije ni čudo. A šta smo drugo imali osim gluvarenja i pikanja fudbala po cijeli dan. Dođeš iz škole, baciš školsku torbu, a već te zovu iz dvorišta.

„Ajde konju požuri, vidiš da smo nepar.“

Posle bi obavezno išli kod starog Sejdage u krađu zelenih jabuka ili bi mu obrstili tek olistali bagrem. Nije bilo dana da ne drpimo nešto. Jedno vrijeme se bili natovarili nekom brki iz Tešnja, papak tek doš'o u Sarajevo, ne zna jadan đe je šupalj. Radio kod Osmana. Svaki dan, te toble-rone, te susam, te zašećerenu jabuku. Šta prvo dohvatimo njemu iza leđa. Sve dok nas nije provalio. Zaključo nas u granapu i bije jednog po jednog. I ne zove muriju.

„Čuj zmiju ga snode, zmiju ga dasa. (Uzmi ga desno, uzmi ga sada.)“

I bije. Zvoni sve u šesnes'.

„Mislite: vid' seljaka ne zna šatrovački. I bili ste u pravu. Nisam znao do prekjuče, oca li vam lopovskog.“

Poslije smo ga zaobilazili u širokom luku. Izbi nam brko

3 Arap.: Hvala Bogu. (Prim. aut.)

iz Tešnja krađu iz glave na keca. Tako da nam ostade samo fudbal.

A mene su birali u ekipu na male goliće i puno stariji od mene. Već kao mali znao sam šutnuti i lijevom i desnom nogom, da skoro nije bilo razlike. Za to sam dobio potvrdu kad me trener pionira *Sarajeva* već nakon prvih treninga pitao jesam li dešnjak ili ljevjak.

Samo, imao sam jedan problem. Bio sam bolešljiv kô klinac, znalo me zaboliti u grudima i često sam dobijao napad suvog kašlja. Baba Marija mi je stalno slala med u saću, orahe i neke travuljine iz Krajine sve zapakovano u veliku limenu kutiju za bombone na kojoj je pisalo *Soko-Štark*.

Sunce babino, da mi što prije ozdraviš, pisalo je na kockastom listu istrgnutom iz neke sveske.

Ali kad me Verica gledala s prozora nikad nisam osjetio ni bol ni umor, niti bi se kad zakašljao. Kakav crni kašalj, tada mi ni kuga nije mogla ništa. Nacali se ona tako i gleda nas. Ja bih onda u zanosu pun adrenalina, trč'o, letio, skak'o, uklizav'o po betonu i polomio bih i sebe i jadnika koji se zadesio tu gdje ne treba.

„Pokla nas ova budala zbog trebe, jebo mater kreten-sku“, viknuo bi polomljeni očajnički znajući za moju muku.

To je bilo moje prvo zaljublivanje, bio sam četvrti osnovne. Sve sam radio da baš mene primjeti. A Vera je bila ćerka nekog gastarbajtera u Njemačkoj i dolazila je samo ljeti kod našeg komšije koji joj je bio stric. Nema šta nisam radio, jedino nisam imao hrabrosti da joj priđem, jer sam u nju gledao kao u božanstvo. Čak sam počeo i da se sređujem i tobož slučajno prolazim ispod njenog

prozora po dvadeset puta dnevno. Da se nešto dešava sa mnom primjetio je i moj otac Milan i rek'o bi:

„Milka, eno ga opet pegla pantole.“

I tako par godina. Ona dođe na raspust a ja i dalje glavni na fudbalu. Sve dok nam se jednom putevi ne ukrstiše. Ja nađem na cesti hiljadu dinara, ispalo nekom mučeniku, i sav sretan otrčim do granapa i kupim veliku čokoladu s lješnicima. Taman je otvorim i nišanim prvi zalogaj kad eto Verice ispred mene. Ja se ukopam i zablennem u nju. Imala neku haljinu na cvjetice, dugu, pomalo kovrdžavu kosu, već joj se i grudi naziru. Vidim pravi djevojčurak. A ja kreten ni pet ni šest, pružim joj čokoladu.

„'Oš ti malo?“

Ona zastade pogleda me ravno u oči i onda se odvali smijati. Progovori.

„Ne, ne... samo ti jedi“, kao sažaljivo, biće više za tebe, i ode tresući se od smijeha.

Dođem kući crven kô rak. Pogledam se u ogledalo i dobro ispsujem.

„'Oš ti malo? Eee, majmune. Eto, ona željna čokolade, a znaš kakve su u Njemačkoj. Najbolje.“

Poslije sam se zaljubio i u njenu mlađu sestru Lidiju, moju vršnjakinju, čak sam joj i posl'o pismo u Njemačku. Ne znam da li je ikada stiglo do nje jer sam zalijepio domaću markicu. Bilo mi prvo pa nisam ni znao. Naravno, odgovor nikad nisam dobio.

Sušta suprotnost meni bio je moj najbolji drug Brane. Svi smo ga zvali Romanija jer se nije stidio svog seljačkog porijekla kao mnogi tada. Naprotiv. Bio je to visok, stasit dječak zlatnosmeđe duge kose, lijep kô lutka. Za curice,

a kasnije i žene, bio je smrt. A ja pored njega kô čoban. Samo mi falila frulica i štapić. Šalu na stranu, skakale sljepice na njega pa to ti je. Ne znam kako nisam dobio kompleks kada su mu se gradske ljepotice prosto bacale pod noge. Valjda sam ga previše volio a i imali smo različit ukus, tješio sam se.

Neobično pametan. Bog mu je podario i nevjerovatnu hrabrost. Cijeli život me branio. Srcem i dušom, a najviše lijevim direktom koji mu je bio specijalnost.

Sjećam se kad je umjesto mene izašao Muti sa Tekije na megdan. On je u to vrijeme već harao Skenderijom i Mejtašem, a skoro da i nije bilo vikenda u *Slozi* i *Kaktusu* a da nekog nije naprašio. To večer u *Slozi* je bila promocija Čorbinog albuma, gužva ne možeš dahnut. U neko doba dođe do mene drug iz razreda, drži se za obraz.

„Šta je Kinez?“, blenemo u njega.

„Opali mi smrad šamarčinu, ništa mu nisam uradio, malo ga gurn'o, pa gužva je.“

„Gdje je? Pokaži mi?“, sad ću ja zaštitnički.

„Ajd' vamo.“

Kad mi ga pokaza ne bi mi dobro. U polumraku vidim siluetu neke kljusine od skoro dva metra.

Šta sad majko mila, mislim se i pogledom tražim Kineza.

Šta ću, pripalim ga prvi a on čini mi se ni glave nije pomjerio. Onda me udario tako da sam srušio iza sebe ljude kao kegle. Sreća da me zveknuo pravo u čelo inače bi mi smrskao lice. Tu nastade gužva i nekako se svi nađosmo napolju.

Utom dotrča i Romanija i stade kraj mene. Viče.

„E sad ćeš sa mnom da se biješ.“

Mute gleda u mene pa u Roleta. Kaže:

„Jok, s tobom nemam ništa, sa njim ću“, i pokazuje prstom na mene.

A ja gledam u njega i u momentu shvatim: pa ovaj će me sahraniti.

„Što bolan sa mnom? Evo ti Roleta“, izvlačim se.

Nije imao kud. I dogovori se ferka. Tako bilo u to vrijeme.

Tuča se odigrala iznad *Parkuše* u sumarku.

Malobrojni sretnici koji su vidili borbu kažu da se meča ne bi postidio ni čuveni Medison Skver Garden. Čas si pomislio da će pasti Mute, čas Role.

„Ajde Roki sunce moje, nemoj sad da padneš“, vikao sam.

Nekako ga je đelj'o prednjim direktom, pa serijom od tri-četiri udarca ne dozvolivši da mu ovaj uđe u koštac jer bi ga tu vjerovatno samljeo. Na kraju se Mute zatetura od iznemoglosti i batina i objesi ruke. Spusti glavu i reče.

„Ubi me ba... Dosta je.“

Poslije toga sjedoše u *Parkušu* i popiše piće. Rastjeraše gledaoce i šlihtare oko sebe. Dahću isprekidano. I sve se ponovo mjerkaju.

TREĆE POGLAVLJE

Kô klinac sam se uvijek ložio da budem neki heroj. Često sam zamišljao sebe u onom ratu kako jašem bijelog konja na čelu vojske. Prosto mi bilo krivo što se nisam ranije rodio. Najdraže mi je bilo kad kod nas dode čić Žarko. Tako smo mi, potomci Krajišnika, zvali stričeve. Mnogo sam ga volio. Bio je neka fora pri vojnoj policiji, neki bezbjednjak valjda, i znao bi do kasno uveče da ćumura s mojim Milanom. Dobročudnog i blagog izraza lica i širokog osmijeha, uvijek sam se pitao šta li to on tamo radi kad mi se činilo da ni mrava ne bi mogao zgazit.

„Ne valja ovo ništa...“, govorio bi a da meni nije bilo jasno.

Mislim se, kako bolan ne valja. Pa vidi ove ljepote, jedina briga mi je bila kako da smuvam Vericu. Ili da smislim neki novi štos na fudbalu.

„Eno ih na Raduši, biće velike frke“, čujem ga u prolazu, sve nešto čačkam ne bih li čuo šta pričaju.

„Dobio sam poziv“, kaže Milan, a majka hukće i tjera mene i starijeg burazera na spavanje.

„Ajde, nije ovo za djecu, sestra vam je već legla.“

Tada sam prvi put nešto načuo da su ustaše upale u Jugoslaviju, i da su u Bosni, na nekoj Raduši. A mislio sam

da ih više nema. Poslije te noći neko vrijeme nisam viđao oca, a kad sam pitao Milku gdje je, ona bi samo zabrinuto rekla:

„Na terenu“, i tu se razgovor završavao. Samo sam ga jednom čuo kasno naveče kada je došao kući i rekao majci da mu spremi čist veš i napravi pogaču za put, i da ako mu se nešto desi sat dâ Vladi, eto, on je najstariji. I opet nestade.

Ja ćušnem Vladu u tmuni misleći da spava.

„Ej, ostavio ti tata sat.“

„Spavaj budaletino“, i udari mi ćušku da mi je u glavi zvonilo tri dana.

Ma razumio sam ja sve, ali sam se pravio blesav.

Ipak kad se ujutru probudiš uđeš odmah u mašinu. Zaboraviš na strah. Škola, fudbal, curice, ne misliš ni na šta. Boli te uvo što Mađarska nema more i što se tamo negdje kod Bugojna krpe naši sa ustašama. Načuo sam i da je moj Milan tamo, ali sve nešto ne vjerujem u to. On je na terenu, radi, a ustaše postoje samo još na filmu. E klinac, do mog. Nakon mjesec dana vrati se moj otac kući. Mi svi poskakali od sreće, grlimo ga, a on neobrijan, vidno smršao, ispale mu kosti na licu. Po tijelu neke crvenkaste fleke.

„Dobro, de...djeco“, i vadi svježe pečenje na sto. Još se puši. Vjerovatno svratio do Beglera i kupio da proslavimo povratak. Odvoji jedan dio posebno i zamota. Daje seki.

„Idi i ovo odnesi gore Mešanu“, i sve dodaje još pomalo mesa, pazi da nije malo.

A on je bio naš komšija sa drugog sprata u čijem domu sam proveo djetinjstvo jer su me njegova žena Behka i sinovi Amir i Enver čuvali dok nisam pošao u školu.

„Kaži mu da sam se vratio skroz. Samo mu tako reci.“

A majka ljutito ronca.

„Pa nisi moro popit' usput. Vidi na šta ličiš?“ a sve gleda u njega kao u ikonu. „Oće li priznati ovo i kad budu stano-ve dijelili?“

„Neka bona, a šta nam fali ovdje, na svakog po pet kvadrata. Puna kapa“, ne da se stari. „Otuđićemo se u velikom stanu, to je i čika Marks davno rekao.“

„Zezaj ti zezaj, djeca rastu, a i briga me za Marksa. On je sigurno svoju djecu zbrinuo. Bolje bi ti bilo da popričaš sa Purkovićem iz sindikata.“

„E neću, za inat. Nije mi ni pokojni ćaća nikog molio pa neću ni ja. Šta si me sad spopala? Biće kad dođe. Eto i Marksu je umrlo troje ili četvero djece, da znaš samo.“

„O Bože oprost!“ krstila bi se majka pokajnički, a mi bismo ih gledali sa smješkom jer smo znali za tu njihovu igru. Kao su se svađali, a u stvari nisu mogli ni sekunde jedno bez drugog.

„Vlado“ i mignuo bi stari na burazera, što bi značilo da nađe ploču. Obično bi u ovakvim situacijama puštao Dragana Stojnića.

„Jahwohl, Herr Kommandant“⁴, skočio bi buraz spremno.

„Da li ste slobodni za jedan ples, ili možda preferirate brzanjac?“, zateže otac košulju.

Šta će, majka ustane i sva ozarena od ljubavi i sreće što joj se čovjek vratio, kaže nam blago:

„Ajde djeco u sobu. Kasno je.“

4 Nem.: Razumem, gospodine komandante. (Prim. aut.)